

Бугайко Тетяна Федорівна
(1898 – 1972),
професор, доктор педагогічних наук, заслужений вчитель України,
деякий час проживала в м. Ромни.

Тетяна Федорівна Бугайко народилася 25 червня 1898 р. в Єрвані (Вірменія). У тому ж році родина переїхала до м. Ромни. З 1907 р. молода Тетяна почала навчатися у жіночій гімназії, яку закінчила з золотою медаллю. При гімназії був педагогічний клас, що давав право працювати учителем молодших класів у земській школі. Вона закінчила його блискуче, обравши назавжди професію педагога.

По закінченні гімназії (1915) Т. Ф. Бугайко вступила на історико-філософський факультет Московських вищих жіночих курсів, де на відділенні російської словесності слухала лекції відомих професорів того часу: О. М. Веселовського, Ю. В. Готьє, Д. М. Ушакова та ін. Під час навчання на курсах Т. Ф. Бугайко знайомиться з працями відомих російських методистів: Ф. І. Буслаєва, В. І. Водовозова, В. П. Острогорського, В. В. Голубкова, М. О. Рибнікової, котрі вплинули на формування її поглядів. Закінчити курси дівчині не вдалося через скрутне матеріальне становище сім'ї. У 1917 р. Тетяна Федорівна повернулася на Сумщину й почала працювати вчителькою російської мови підготовчого класу Роменського реального училища, перетвореного пізніше в середню школу № 2.

Науковий світогляд Т. Ф. Бугайко формувався на зламі двох епох. У класичній гімназії та на вищих жіночих курсах вона оволоділа знаннями наук, які викладалися на основі формального та ідеалістичного підходів, а свій трудовий шлях розпочала вже після 1917 р., коли в суспільстві взагалі й у педагогічній науці та шкільній практиці зокрема сталися величезні політичні зміни, зумовлені подіями революційної доби. Популярними на той час закликами пореволюційної доби, які, до речі, мали втілення у шкільній практиці, були вимоги відмовитися від усього того, що напрацьовано дореволюційною школою. На противагу цьому Тетяна Федорівна дотримувалася думки, що досвід минулого вартий вивчення та впровадження з нього у практику того, що витримало випробування часом. Пізнішу цю думку вона відстоювала у своїх публікаціях, доводила, що не знаючи минулого, суспільство позбавляє себе майбутнього.

З уведенням у коло навчальних дисциплін української мови й літератури (1917), які раніше не вивчалися, Тетяна Федорівна прийняла рішення закінчити Харківські курси українознавства, що давали право викладати ці предмети.

У 20-х роках минулого століття йшло формування змісту і методів викладання української мови і літератури. Це був час активних пошуків і гострих суперечок навколо методичних проблем. Т. Ф. Бугайко не стояла осторонь цього процесу, а стала активним членом ініціативної групи молодих викладачів, які взяли спільними зусиллями створити нову програму з української літератури. Надзвичайна працелюбність Т. Ф. Бугайко та її бажання самовдосконалюватись проявилися у тому, що без відриву від роботи вона закінчила у 1931 р. Полтавський інститут соціального виховання, а в 1935 р. Ніжинський педагогічний інститут.

Під час навчання в інститутах та після їх закінчення Тетяна Федорівна до 1933 р. викладала українську мову і літературу в школі м. Ромни, продовжувала викладання у середній школі м. Щорс Чернігівської області (1933-1936), і потім у середній школі №2 Південно-Західної залізниці у м. Києві (1936-1941).

У 1939 р. Тетяна Федорівна розпочинає свою роботу в Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького (тепер Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), де пропрацювала близько 30 років - асистентом, викладачем, завідувачем кафедри методики мови і літератури. Під час війни вона не полишила викладацької практики, працювала в евакуації вчителькою російської мови і літератури в середній школі № 5 на станції Котельніково Сталінградської області, а потім у школі № 28 на станції Алма-Ата Туркестано-Сибірської залізниці.

Новаторські підходи Т. Ф. Бугайко до викладання літератури в школі, багатий педагогічний досвід стали їй у нагоді під час роботи в Українському науково-дослідному інституті педагогіки, де вона працювала з 1936 по 1939 роки. Вдруге до роботи в цьому інституті Тетяна Федорівна була залучена за викликом Міністерства освіти у березні 1944 р. У жовтні цього року вона відновила роботу в Київському педагогічному інституті. Захистивши у 1946 р. кандидатську дисертацію Т. Ф. Бугайко працювала в Українському науково-дослідному інституті на посаді старшого наукового співробітника до квітня 1951 р. Великий науковий потенціал Тетяни Федорівни знайшов відображення, крім дисертації, у багатьох її друкованих працях, перші з яких з'явилися ще в середині 20-х років минулого століття. Спочатку це були журнальні статті, а пізніше (з кінця 30-х років) - науково-методична література та підручники. Т. Ф. Бугайко мала велику творчу активність, про що свідчить хоча б такий факт: лише протягом 1939 р. вона у співавторстві з Ф. Ф. Бугайко (своїм чоловіком) опублікувала три монографії. Ці книги: „Вивчення творчості М. М. Коцюбинського в середній школі”, „Вивчення творчості Лесі Українки в середній школі”, „Вивчення творів Т. Г. Шевченка в середній школі” мали змістовні методичні поради вчителям та добре продумані зразки літературознавчого аналізу окремих творів. Т. Ф. Бугайко видала у співавторстві зі своїм чоловіком, який також був педагогом і поділяв погляди своєї дружини на викладання літератури, значну кількість статей та монографій. Тетяна Федорівна Бугайко і Федір Федорович Бугайко були не тільки подружжям, а й однодумцями, соратниками, вірними друзями, яких єднала спільна праця, а ще - взаємна любов і пошана. Їхні серця билися в унісон, у мирі і приязні, підтримуючи один одного вони прожили разом чотири десятиліття. Їхнє життя - яскравий і повчальний приклад того, як треба берегти сімейне вогнище.

Проблеми, порушені у працях Тетяни Федорівни, в основному стосувалися різних аспектів викладання літератури в школі. Аналіз цих праць показує, що вже на першій стадії становлення методики викладання української літератури педагог мала свою власну позицію щодо цього. Вона вважала, що перш ніж опрацьовувати з учнями художній твір, необхідно забезпечити його емоційне сприймання. Така методична позиція розглядається тогочасними педагогами як новаторська, бо в методичних посібниках емоційному сприйняттю твору не приділялося належної уваги.

Наприкінці 40-х - на початку 50-х років минулого століття Т. Ф. Бугайко робить спробу науково обґрунтувати систему літературної освіти в школах. У 1947 р. виходить її посібник „Методика літературного читання в V-VII класах” за редакцією відомого літературознавця П. К. Волинського, а в 1952 р. подружжя Бугайків видає „Методику викладання української літератури в VIII-X класах середньої школи”, які були написані на

основі теоретичного осмислення кращих методичних досліджень, зокрема праць відомих російських методистів М. О. Рибнікової і В. В. Голубкова, та узагальнення власного багаторічного досвіду роботи в середній школі та досвіду передових учителів-словесників. Рекомендації Т. Ф. Бугайко щодо методики викладання української літератури знайшли відображення в її докторській дисертації „Методика викладання української літератури в середній школі УРСР”, яку вона успішно захистила в Академії педагогічних наук РСФСР у лютому 1955 р. У 1957 р. Тетяні Федорівні було присуджено учений ступінь доктора педагогічних наук, а наступного року - звання професора. Вона стала першою в Україні жінкою, яка отримала учений ступінь доктора педагогічних наук. Великого значення Тетяна Федорівна надавала естетичному вихованню учнів, вважала формування моральності та естетичних ідеалів одним із основних завдань школи. Вона стверджувала, що виховання в учнів здатності відчувати красу є надійним засобом формування їхнього світогляду.

Проблема педагогічної майстерності також знайшла відображення в творчості Т. Ф. Бугайко. На її думку, саме поняття „майстерності вчителя-словесника” містило: розуміння мети усього навчального процесу та цілеспрямованість його в кожному елементі, розуміння ролі літератури як шкільного предмета. Майстерність - це розуміння найважливішої педагогічної і методичної проблеми і вміння, спираючись на активні сили учнів, знайти її доцільне вирішення.

Найважливішими проблемами, що потребують ґрунтовних досліджень і наукового висвітлення Тетяна Федорівна називала такі: загальну проблему психологічного обґрунтування навчально-виховного процесу в ході вивчення учнями літератури; проблеми методів навчання; проблеми наступності між послідовними етапами навчання і взаємозв'язку між предметами шкільного курсу; проблеми змісту та організаційних форм навчання, куди належать питання програм і підручників, питання типології уроків, взаємовідношення між уроком та іншими формами навчально-виховного процесу, а також питання про організацію занять з літератури у школах різних типів. Окремо Т. Ф. Бугайко вирізняла проблему підвищення кваліфікації вчителя.

Літературні заняття у школі мають спрямуватись на розвиток пізнавальних сил і здібностей учнів, тому Тетяна Федорівна цілком справедливо критикувала наявний стан речей з викладанням літератури. Вона вважала головним не засвоєння учнями певної суми знань, а їхнє вміння користуватися ними.

Розглядаючи основні проблеми розвитку методики літератури, Т. Ф. Бугайко відзначала не розроблені методикою напрями, а саме: формування на уроках літератури світогляду учнів, розвиток їхніх розумових сил та естетичної сприйнятливості, прищеплення їм умінь і звички самостійної діяльності. При цьому вона наголошувала, що в навчально-виховному процесі учень виступає не тільки як об'єкт педагогічних впливів учителя, а й як суб'єкт, активний учасник цього процесу. На що тогочасна методика літератури зважала мало.

Науково-обґрунтована й педагогічно вивірена система викладання літератури у школі була в цілому завершена у навчальному посібнику „Українська література в середній школі. Курс методики”, який був виданий у 1962 р. Тут чітко визначалася мета літературної освіти учнів, яку Т. Ф. Бугайко бачила у вихованні людини, розширенні її інтелектуальних можливостей, у збагаченні її емоційної сфери та розвитку образного мислення. Вона вважала, що в процесі виховання повноцінної особистості обов'язково має передбачатися синтез інтелектуально-пізнавальної та емоційно-практичної діяльності. У посібнику стверджувалося, що без розвитку культури почуттів і переживань формування повноцінної особистості неможливе. До того, у праці „Українська література в середній школі. Курс методики” вже простежується увага до учня, до його потреб та інтересів, що було співзвучно тогочасним публікаціям В. О. Сухомлинського та інших педагогів, які критикували авторитарні методи навчання.

У 60-ті роки ХХ ст. у Т. Ф. Бугайко остаточно складається система роботи вчителя-словесника, яка орієнтована на розвиток не лише логічного, а й образного мислення учнів. Запропонована Тетяною Федорівною система літературної освіти школярів передбачала два

етапи. На її думку, в середніх класах уроки літератури є деякою мірою підготовчими. Їх мета - прищепити школярам любов до художніх творів. Учням середніх класів ще рано глибоко розкривати художню майстерність письменника в широкому розумінні цього слова, говорити про особливості його стилю, своєрідність творчої манери. З часом потрібно поглиблювати процес естетичного осмислення твору учнями, розвивати їхні здібності помічати особливості індивідуального стилю письменника, підтекст твору, громадянську та естетичну позицію. У старших класах вивчення літератур має бути пройняте духом історизму. Даючи методичні поради щодо вивчення художнього твору на фоні епохи. Т. Ф. Бугайко уникала прямолинійних порівнянь, наголошувала, що крім конкретно-історичного художній твір містить і загальнолюдське. Вона зауважувала, що літературні персонажі сприймаються читачем як живі люди, й саме тому важливо, щоб учні не тільки замислились над втіленою в образі проблемою, а й засвоїли його багатогранність, відображений у ньому складний людський характер у його неповторній індивідуальності, щоб сприйняли персонаж емоційно-естетично, пройнялися його долею, як долею близької людини, і зацікавилися умінням письменника втілити широке узагальнення в яскравому, конкретному образі. Кінцевим результатом навчання Тетяна Федорівна вважала виховання самостійності, адже суспільству потрібна така особливість, котра здатна самостійно мислити. Вона наголошувала на ролі уроків літератури у цьому процесі, рекомендувала, як краще організувати навчання, щоб допомогти учням зрозуміти твір і самостійно осмислити

Великий досвід роботи, науковий авторитет і широка обізнаність Т. Ф. Бугайко в справах шкільного викладання літератури послугували тому, що в 1951 р. рішенням Міністерства освіти її було призначено головним редактором новоствореного журналу „Література в школі” (перейменовано пізніше в журнал „Українська мова і література в школі”, нині „Дивослово”). Дуже вимогливо добирала вона колектив редакторів, звертала увагу на те, щоб ті знали специфіку роботи у школі й мали журналістські здібності. На цій посаді вона пропрацювала чотири роки, а потім до кінця життя залишалася членом редколегії журналу. У березні 1961 р. за сумлінну працю та активну участь у роботі редакції журналу була нагороджена Грамотою Міністерства освіти УРСР й Українського республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи та наукових установ. Більш як десять років Т. Ф. Бугайко була головним редактором республіканського науково-методичного збірника „Методика викладання літератури”.

В останні роки життя Тетяна Федорівна тяжко хворіла. За кілька днів до смерті у своєму робочому кабінеті вона написала автобіографію, впорядкувала листування з відомими вченими. „Це все для архіву Педагогічного музею” - тихо мовила вона. „Більше двох десятиліть я все це збирала і берегла. Можливо колись хтось із науковців досліджуватиме історію розвитку методики викладання літератури в Україні, і ці матеріали стануть йому в пригоді”. Померла Т. Ф. Бугайко 25 жовтня 1972 . На могилі Тетяни Федорівни і Федора Федоровича Бугайків скромний пам'ятник - розкрита книга. Це символ усього створеного невтомними трудівниками, сіячами добра, провісниками великих змін у справі народної освіти.

Література

1. Самоплавська, Т. О. Бугайко Тетяна Федорівна (1898-1972) / Т. О. Самоплавська // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для ВНЗ / за ред. О. В. Сухомлинської. - К. : Либідь, 2005. - Кн. 2: XX століття. - С. 388-393.
2. Міхно, О. П. Особистий фонд Т. Ф. Бугайко у педагогічному музеї НАПН України як джерело дослідження її науково-методичної спадщини / О. П. Міхно // Наук. зап. Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. - 2011. - № 5. - С. 90-93.
3. Постоловська, Н. У всьому була взірцем : [спогади про Т. Ф. Бугайко] / Ніна Постоловська // Укр. мова і л-ра в шк. - 1993. - № 12. - С. 61-62.

Провідний бібліограф МЦБС Валентина Салогуб.